

Besednovrstna in druga slovnična problematika besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja

Majda Merše

IZVLEČEK: Prispevek ima namen okvirno in z izbranimi tipi predstaviti problematiko besednovrstnega označevanja besedja, zajetega s popolnim izpisom del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. K zanesljivim in ustreznim rešitvam prispevajo poleg rezultatov analize celovitega gradiva tudi novi teoretični razmisleki, upoštevanje razvojnih sprememb v slovenskem jeziku ter upoštevanje jezikovnozgodovinskih dejstev, veljavnih za tiste jezike, ki so na slovenščino neposredno ali posredno vplivali, zlasti za nemščino. Na nujnost poznavanja realnega obsega besednovrstnih vlog posameznega leksema je pokazano na osnovi podrobnejše analize besedice kje (< kej), ki lahko nastopa samostojno ali kot sestavina zloženke.

ABSTRACT: On the basis of individual typified examples this article brings a general overview of part-of-speech tagging of corpus material collected from complete excerpts of the works of the 16th century Slovene Protestant writers. The results of the analysis based on the entire corpus, new theoretical perspectives, the consideration of developmental changes in the Slovene language, of linguistic and historical facts – especially for those languages which had direct or indirect influence on Slovene, especially German – contribute to reliable and appropriate solutions. Just how necessary it is to identify the real scope of part-of-speech realizations of an individual lexeme is shown through a detailed analysis of the lexeme kje (< kej) which can occur alone or as a part of a compound.

O V Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša je leta 2001 stekla priprava besednovrstnega popisa besedja,¹ zajetega s popolnim izpisom petdesetih ohranjenih del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.² Popis nastaja tudi kot nujna delovna predstopnja slovarske

¹ Delovni naslov naloge je *Besedišče slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*.

² Dosedanjim 49 popolno izpisanim delom bo dodan še popolni izpis Trubarjevega prevoda Matevževega evangelija (*TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, 1555). Ta je bil doslej zastopan z izbirnim izpisom, s katerim so bile zajete vse jezikovne razlike, ugotovljene primerjalno s popolno izpisanim Trubarjevim delom *TA PERVI DEIL TIGA*

obdelave besedja. Izšel naj bi v knjižni obliki. Pokazal naj bi na bogastvo besedja, uporabljanega v 16. stoletju, s pripisanimi okrajšavami virov pa naj bi opozarjal na razširjenost rabe leksemov. Kot vir zanesljivih podatkov, ki temeljijo na strokovno in tudi časovno zelo zahtevni analizi popolnega gradiva, bo lahko že pred izidom slovarja dajal odgovor na vprašanje, kdaj se je katera izmed enot prvič pojavila v slovenskem (knjižnem) jeziku,³ ali pa bo – ob pomoči že znanih dejstev in drugih virov⁴ – omogočal zanesljivo sklepanje o tem.⁵

0.1 Razmišljanje o načinu izvedbe dela, zlasti pa o najprimernejšem prvoobdelovanem besedilu ter o najbolj smiselnem nadaljnjem zaporedju del, je pripeljalo do sklepa, da bi bilo z besednovrstnim označevanjem enot najprimerneje začeti pri besedju Dalmatinove Biblije, 1584 (dalje DB 1584), ki je najobsežnejše⁶ ter glede jezikovne norme sočasno najbolj izoblikovano, razvojno pa najbolj vplivno protestantsko besedilo. Dalmatinovo upoštevanje Lutrove Biblije kot osnovnega prevodnega zgleda je hkrati omogočalo tudi primerjavo, ki je bila v veliko pomoč pri reševanju oblikovno in pomensko težje razumljivih besed in besednih zvez ter pri odkrivanju tistih ustaljenih besednih zvez, ki zrcalijo tuje skladske vzorce. Izkušnje, dobljene pri vzporedno potekajoči obdelavi besedja manj obsežnih protestantskih del (DB 1578 in DJ 1575), so pokazale, da je bil izbor povsem pravilen, saj majhno število pojavitev oz. izpisov, z njimi pa praviloma le delna zaobseženost problematike, lahko vodi k napačnim sklepom.

NOVIGA TESTAMENTA, 1557. Ker je delo prvi slovenski prevod biblijskega besedila, bo zaradi cilja, ki je natančna kronološka predstavitev uporabe besed v posameznih protestantskih delih, izbirni izpis kot nezadosten nadomeščen s popolnim.

³ Besednovrstna karakteristika leksemov, ponekod dopolnjena še z drugimi slovničnimi obvestili (npr. o osnovnih kategorialnih lastnostih, kot je spol pri samostalniku, vid pri glagolu, morebitna nesklonljivost pri samostalniških besedah ali nepregibnost po spolu, sklonu in številu pri pridevniških besedah, o razlikovalno nujnih vrstah zaimkov, števnikov in prislovov, o spremenljivi pravopisni podobi itd.), ločevanje enakoizraznic ter informacija o besedilih, kjer so uporabljeni, bodo le najbolj vidni, široki rabi namenjeni rezultati dela. Med vzporedne, na zunaj manj vidne, predvsem za nadaljnje slovarsko delo pa izredno pomembne rezultate dela je treba prištevati še dokončno urejenost zelo kakovostne (združene) listkovne kartoteke, strokovno dozorevanje delavcev in s tem njihovo usposabljanje za zahtevno redakcijsko delo ter številne objave, ki prinašajo nova spoznanja o jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, neposredno ali posredno pa jih je spodbudilo prav razmišljanje o slovnični in besednovrstni problematiki besedja.

⁴ Preverjanje morebitne uporabe leksemov v slovenskih rokopisnih spomenikih omogočajo obstoječi slovarski popisi. Prim. *Brižinski spomeniki*, Znanstvenokritična izdaja, Ljubljana, 1992; Mikhailov 1998 in 2001, Toporišič 1992a itd.

⁵ O pomenu nastajajočega popisa protestantskega besedja prim. Novak 2002, 183.

⁶ Listkovna kartoteka, zbrana s popolnim izpisom DB 1584, šteje pribl. 960.000 enot, kar je skoraj tretjina celotnega gradiva, zbranega za slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (pribl. 3.160.000 listkov). Skoraj s polovico enot naj bi bila DB 1584 predvidoma udeležena tudi na seznamu vseh izpisanih leksikalnih enot. Njen dokončni alfabetarj je v pripravi, »neprečiščeni« pa šteje 11.200 enot.

0.2 Z razmahom dela se je postopoma razkrivala tudi izredna obsežnost, zahtevnost in težavnost naloge. Nerešena problematika, tako že uzaveščena kot tista, ki se je v delovnem procesu nanovo odpirala, je terjala številne nove teoretične razmisleke. Nešteto se je potrdilo spoznanje, da je pravilna slovnična (zlasti besednovrstna) ali/in pomenska opredelitev leksemov možna le ob hkratnem upoštevanju razvojno pogojenih sprememb na različnih ravneh jezikovne zgradbe slovenskega jezika ter na osnovi sistemskega jezikoslovnega gledanja⁷, neredko pa šele ob upoštevanju jezikovnorazvojnih dejstev, uveljavljenih v neposredno ali posredno vplivnem tujem jeziku, najpogosteje v nemščini. Prav tako se je izkazalo, da je pri težje razumljivih primerih nujno potrebno odkriti »območje rabe« obravnavane enote in se tako vsaj okvirno seznaniti z njeno slovnično funkcionalnostjo in pomensko razsežnostjo. Šele na taki osnovi sta njena sistemska umestitev in slovnična opredelitev lahko bolj zanesljivi. Praksa je prav tako pokazala, da do najustrežnejših in medsebojno usklajenih rešitev navadno pripelje le sistemsko in povezano reševanje problematike, ki hkrati preprečuje tudi prezrtje česa.

1 Problem rekonstrukcije izhodiščne oblike pri pregibnih besedah, če ta ni izpričana, je eden temeljnih problemov zgodovinske leksikologije in leksikografije. Nanj nenehno zadevajo tudi delavci, ki pripravljajo besednovrstni popis besedja.⁸ Z njim – in s številnimi drugimi – so se v procesu zbiranja in urejanja gradiva za slovar jezika slovenskih protestantskih piscev vsakodnevno srečevali tudi izpisovalci in pregledovalci izpisov,⁹ vendar ga zaradi posamičnih, nepovezanih pojavitev besed, hitrega poteka dela in nemožnosti preverjanja pravilnosti izpisa s soočanjem s kasneje nastalo celoto, ki jo sestavljajo vse pojavitve, ni bilo mogoče vselej ustrezno rešiti, čeprav je bilo veliko (teoretično premišljenih in praktično preizkušenih) izpisovalnih pravil skorajda optimalnih. Ustrežnejše reševanje tovrstne problematike v okviru potekajoče naloge omogočajo popolni izpisi, zapletajo pa jo redke ali celo posamične pojavitve besed, skorajda v enaki meri pa tudi neobvestilnost in istovrstnost izpisov. Neredko jo otežuje nepoznavanje jezikovne realnosti, ki je tudi upoštevanje informacij, dostopnih v »klasičnih« priročnikih in razpravah s področja zgodovine jezika, ki vključuje tudi 16. stoletje, vedno ne osvetli docela.

1.1 Že dolgo je npr. dogovorno rešen problem, kako ravnati v primerih, kadar so izpričani le odvisni skloni (npr. *h'basni*), iz katerih je mogoče sklepati na dvojno izhodišče (npr. na *basen* in *basna*, ki sta v DB 1584 v pogostnostnem razmerju 9 (8x *basen* in 1x *bajsen*) : 2): uvrščajo se k pogostejši, bolj verjetni iztočnici. Izpisovalci so listke opremljali z gesli, h katerim je bolj ali manj jasno usmerjala paradigma, nakazana z eno ali več izpričanimi oblikami. Pri preverjanju pravilnosti iztočnic oz. pri ponovnem določenju le-teh na osnovi celovitega gradiva prav tako

⁷ Oboje seveda temelji na nepogrešljivem poznavanju sodobne jezikoslovne teorije.

⁸ Na težavnost rekonstrukcije izhodiščnih oblik v primeru njihove neizpričanosti, zlasti pa pri oblikah, ki so za današnji čas nenavadne, je opozoril tudi France Novak (Novak 2002, 183).

⁹ Prim. Novak 1981/82, 34.

odloča paradigma, hkrati pa tudi izkazano sočasno pogostnostno razmerje različic. Na morebitno prekrivnost pa bo dodatno opozorjeno še z dopisanimi navzkrižnimi vodilkami. V DB 1584 npr. obstajajo iztočnične dvojice kot *britov* in *britva* (*britov* je nedvoumno, to je z imenovalniško ali tožilniško obliko, izpričana šestkrat, *britva*¹⁰ pa trikrat) ali *cerkov* in *cerkva*, ki sta domnevno v razmerju 274 : 1. Prekrivnih bi lahko bilo več sklonov, toda *cerkva* je nedvoumno izpričana samo 1x, zato je upravičeno združevanje odvisnih sklonov pod iztočnico *cerkev*, ki se v imenovalniški oz. tožilniški obliki *Cerkou* pojavlja 124x: *de je on ta S. Evangeli, kateri mora notèr do konza Svita s'vero inu Karfzhanjsko Cerkovjo red ofstati* (DB 1584, II,93b) – *Inu fo Baalov Pild stèrli, s'Baalovo Cerqvo red* (DB 1584, I,209b).

1.1.1 Enako zavajalne kot sklonske so lahko tudi spregatvene oblike. Pri zapisu *kir bèrli* (*obedan, na katerim je en tadèl, néma leffsem pèrftopiti, bodi fi on flép, kruleu /.../ ali kir eno mréno na Ozhefsi ima, ali kir bèrli*) (DB 1584, I,73b)¹¹ ob odsotnosti zanesljivega opozorila na mesto naglasa odpira mesto za dvojno izhodišče (*brliti brlím/brliti brlím* in *brléti brlím*) oz. možnost za izbiro med glagoloma *brliti* in *brleti*, ki sta se v 16. stoletju domnevno rabila pomensko različno (*brliti* 'škiliti' in *brleti* 'goreti s slabim plamenom, medlo svetiti').¹² K najverjetnejši iztočnici *brliti* posredno usmerja tudi registrski niz s kranjskim izhodiščem *brliti*, kjer zapis prav tako ne opravičuje drugačne iztočnice (*Bèrliti* (Crajnki) *Dèrlyti, nahilje gledati* (Slovénki oli Besjázhki) (DB 1584, III,Cc IIIb)).

1.1.2 Od primera do primera se je treba odločati pri enkratnih pojavitvah besed, navedenih v sopomenskih registrskih nizih, torej zunaj sobesedila. Že Gjurin (1984, 201–202) je opazil, da so nekateri nizi besednovrstno mešano sestavljeni (npr.: *Lakomnik* (Crajnki) *Gajtig* (Corofhki) (DB 1584, III,CcVa)) in da so tako iztočnice kot njihove ustreznice pogosto težko besednovrstno določljive. Stabej (Stabej 1976) in Putanec (Putanec 1979) kot pisca slovarjev, ki prikazujeta besedje Registra, sta se besednovrstni oznaki lahko tudi ognila oz. sta jo mestoma določala analogično, po oblikovnem kriteriju. Znano pa je, da se je več sobesedilnih rab posameznih (pregibnih) besed znašlo v vlogi registrskih iztočnic, zato je treba te besednovrstno opredeljevati ob upoštevanju siceršnje rabe znotraj Biblije. Kranjski registrski iztočnici in koroški ustreznici niza pomensko sorodnih izrazov *Pohanu*, *friganu* (Crajnki) *roftanu*, *prashenu* (Corofhki) (DB 1584, III,Dda) so zajete z iztočnicami *frigan*, *pohan*, *pražen* in *roštan*, na katere kaže sobesedilna raba oblik (npr. *V'pon vi s'Oljem je imafh sturiti, inu v'nej roftanu pèrnefti, inu je imafh v'kofseh friganu offrati*) (DB 1584, I,64b).¹³

¹⁰ Npr. *reshe s'lashami, kakòr ena oftra britva* (DB 1584, I,292b).

¹¹ Npr.: *keiner an dem ein Feil ist / sol erzu treten / er sey blind / lahm /.../ oder ein fell auff dem auge hat* (LB 1545, 241); *nihče, ki ima kako napako, ne sme pristopiti: ne slepec ne hromec /.../ ne kdo s pego v očesu* (SP 1996, 173).

¹² V Bezlajevem etimološkem slovarju je iztočnica *brléti* I pomensko opredeljena z naslednjimi, zaporedno naštetimi pomeni: 'medlo svetiti (o luči); slabo videti; škiliti'. Pripisana je tudi pripomba, da je v 16. stoletju bila v rabi oblika *berliti*, *berli* 'limis oculis adspicere' (Bezljaj 1976, 46).

¹³ Kot glagolsko obliko jih opredeljuje tudi Stabej (npr. *frigati* – *frigan* (Stabej 1976, 139)).

Slednja izključuje možno samostalniško ali (manj verjetno) prislovno razumevanje pojavitev. Tudi kranjska iztočnica *skrivne* ter ustreznica *otajne* iz četrtega stolpca (Hervazki, Dalmatinški, Istrianški, ali Craški) (DB 1584, III, DdIIb) sta pridevnika,¹⁴ kar dokazujejo oblikovno prekrivne sobesedilne rabe, kot npr. *Ona se saštopi na skrivne bešfede* (DB 1584, II, 142a).

Nekateri zapisi kažejo na realnost, ki se razhaja s sodobno jezikovno izkušnjo. V Registru DB 1584 se npr. v kranjskem stolpcu pojavlja iztočnica *Berlôga*, ki ostaja brez ponovitve v drugih protestantskih delih. Da gre res za imenovalnik samostalnika ženskega spola, posredno kaže ustreznica *jama* v drugem (koroškem) stolpcu Registra (DB 1584, III, CcIIIb), kjer so tako kranjske iztočnice kot narečne ali drugojezične ustreznice praviloma navedene brez razločevalnega sobesedila.

1.2 Pri hitro tekočem izpisovanju protestantskih del se ob bolj problematičnih primerih ni bilo mogoče zaustavljati. Izpisovalec je ob neodvisno pojavljajočih se oblikah istega leksema navadno sklepal na njemu najbolj znano izhodiščno obliko in jih lahko nehote pripisal tudi različnim iztočnicam.¹⁵ Primeri kot *Ti Hinavez, ismi poprej tu brunu is tvojga oka inu potle gledaj, de ismesjh to troho, is tvoga Brata oka* (DB 1584, III, 34a) in *Ti Hinavez, ismi poprej Brunu is tvojga oka, inu potle pogledaj, koku Troho is tvoga Brata oka vunkaj vsamejh* (DB 1584, III, 6a) so se »znašlik« pod gesli *izmiti* in *izmeti*. Združeno celotno gradivo je ob ustreznem oblikoslovnem preizkusu pokazalo, da gre za pregibanjske oblike glagola *izeti* oz. za tip *izeti, izmem*, ki ga izkazuje tudi Pleteršnikov slovar (PS I, 307). Reševanje težje, bolj zapletene, večplastne problematike je bilo neredko hote preloženo na kasnejši čas, ko bi k ustrežnejši rešitvi lahko pripomoglo celovito gradivo, ob njem pa tudi upoštevanje razpoložljive strokovne literature, občasno pa še poseben, širše raziskovalno zasnovan strokovni razmislek.

Analiza celotnega gradiva je pogosto pokazala na nujnost korekcije domnevnih izhodiščnih oblik oz. na potrebo po nastavitvi nove iztočnice. Popravek je bil npr. opravljen pri iztočnici **oče > oča – očeta*, saj sklonske oblike *oče* v DB 1584 ni. Na mestih, kjer bi se lahko uporabljal stari zvalnik *oče*,¹⁶ je zapisana oblika *oča* (*Ozha, daj meni ta dejl blaga, kateri meni flifhi* (DB 1584, III, 40b)). Pregled celotnega gradiva je vplival na novo določitev veljavnih sklanjatvenih vzorcev in na popravke imenovalnikov pri nekaterih prevzetih samostalnikih: npr. **faraon – faraona > farao – faraona*, saj pričakovanega imenovalnika **faraon* v DB 1584 ni potrdil niti eden izmed 234 izpisov (104x je zapisana oblika *Pharao*, 130x pa sklonske oblike, ki izkazujejo podaljšavo osnove z *n*); **evangelij – evangelija > evangeli evangelija*¹⁷ (samo dve enaki pojavitvi bi kazali na imenovalniško obliko **evangelij*,

¹⁴ Putanec obliko *otajne* prikazuje z iztočnico *otajno* (Putanec 1979, 182), Stabej pa obliko *skrivne* uvršča pod pravilno iztočnico *skriven* (Stabej 1976, 166).

¹⁵ Na razhajanje je vplivalo tudi večje število sodelujočih izpisovalcev ter pregledovalcev.

¹⁶ Prim. Ramovš 1952, 40, ki opozarja, da so tako okolje molitvena besedila z dolgo tradicijo rabe.

¹⁷ Npr.: *fkusi ta Evangelij* (DB 1584, III, 105a).

vendar tudi ti dve neprepričljivo:¹⁸ *Sakaj on je kakòr enu déte Ozhetu, s'mano v'Evangelij flushil* (DB 1584, III,108a)). V isti povedi rabljeni imenovalnik *nardus* in rodilnik *narda* jasno kažeta paradigmo, ki je ena izmed najbolj uveljavljenih tudi pri sklanjanju tujih imen:¹⁹ *Tvoje saffajenje, je kakòr en Paradish od Margranvih Iabulk, s'shlahtnim fadum, Cyprefh s'Nardom, Nardus s'Shaffranom, Kalmus s'Cynamomom, sovsemi shlaht drivefsi tiga Veroha, Myrre inu Aloes /.../ kakòr en Studenez shivih vod, katere od Libana teko* (DB 1584, I,333a). Gre za vključenost v domač sklanjatveni vzorec, čeprav je imenovalnik prevzet. V DB 1578 in DB 1584 bi npr. lahko nepoučenega bralca k napačnemu imenovalniku vodila tudi oblika *s'enim Ephom moke* (DB 1584, I,149b), saj bi po analogiji obliki določil imenovalniško obliko *ef*. Upoštevanje vseh pojavitev, tudi izpričane imenovalniške *efa*, bi rešitev moralo razveljaviti (npr.: *Ta Shgani offer pak /.../ ima biti, sheft lagnet pres tadla, inu en Oven pres tadla, inu vfelej en Ephä Shganiga offra* (DB 1584, II,83a)).

Pregled gradiva je vplival tudi na popravke iztočnic drugih besednih vrst. Pokazal je, da se glavni števniki *dvajset* v DB 1584 pojavlja le v obliki *dvajseti*²⁰ (npr. *INu Salomo je moral vsak dan k'shpishi iméti, trydeffeti Korau zhište Pshenizhne moke, sheftdeffet Korau druge moke, deffet pytanih Govéd, inu dvajffeti Goved od pafhe* (DB 1584, I,185b)). Ker se izrazno prekriva z vrstilnim števnikom, je treba obe vrsti števnikov z ustreznimi slovničnimi opozorili razmejiti. Vsako tako ločevanje je zlasti pri pogostejše rabljenih leksemih v okviru popolnega izpisa časovno zelo zahtevna naloga, saj praviloma terja branje in razumevanje zadostnega sobesedila. Slednje je posebej težavno pri kratkih in zato težje opaznih besedah ter besedah, ki pripadajo slovničnim besednim vrstam in izražajo slovnična razmerja,²¹ saj je za njihovo razumevanje potrebno obsežnejše sobesedilo.

1.3 V procesu označevanja leksemov s slovničnimi, med temi pa zlasti z besednovrstnimi podatki, se je jasno pokazala tudi svojska problematika prevzetih besed in tujk, tako enobesednih kot besednozveznih. Da bi bil njihov prikaz ustrezen in kolikor mogoče obvestilen, je bilo treba izdelati podrobnejša merila, kdaj naj bi se ti izrazi upoštevali kot del slovenskega besedišča, v kolikšni meri naj bi bile ohranjene in prikazane stopnje prevzemanja in kako naj bi se prevzetost in citatnost odražali pri slovničnem oz. besednovrstnem označevanju. Pri glasoslovnih različicah prevzetih besed, ki jih je večkrat težko ločevati od pisnih, so upoštrevane različne stopnje podomačitve, zato jih je izkazanih več. Z odkrivanjem in navajanjem le-

¹⁸ Dvočrkovni zapis *ij* ima v DB 1584 in drugje lahko dvojno glasovno ozadje: *ij* ali *ji* (prim. Merše – Jakopin – Novak 1992, 334 in Merše – Novak – Premk 2001, 36–37).

¹⁹ Škrabec (1895 (1994), 237) jo uvršča med pet najbolj značilnih sklanjatvenih vzorcev tujih imen moškega in ženskega spola, ki jih izkazujejo dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Ponazarja jo z zgledom *Ptolomeus, Ptolomea in Oseus, Osea, Oseu* (prim. Merše 1997, 40–41).

²⁰ Glavni števniki *trideset* se nasprotno pojavlja v dveh oblikah: *tridest* in *trideseti*.

²¹ To so veznik, predlog, členek in medmet. Prim. Toporišič 1992b, 289.

teh bo postopno mogoče natančneje določiti tudi pravila, ki so uravnavala različno in razvojno spremenljivo individualno normo.²²

1.3.1 Kot (medsebojno povezani) iztočnici bosta npr. predstavljeni v DB 1584 izpričani glasovni različici *antvela* in *antvila*,²³ ki se ločeno pojavljata tudi v drugih delih.²⁴ Prisotnost obeh je posledica časovno različnega prevzema oz. glasovno različno uresničene kontrakcije srednjevisokonemške oblike *hanntwehele* (Striedter-Temps 1963, 82). Glasovne različice, ki so posledica domačega glasovnega razvoja in hkrati oblikoglasnega značaja, je smiselno obravnavati neiztočnično. V primeru *s'tém vekfho andahtjo molio* (DB 1584, I,cIVa) gre po vsej verjetnosti za ponaglasno, vendar ne izglasno akanje,²⁵ za katero se s trozložnostjo in ponovitvijo o-ja ponuja prilika le z orodniško obliko. Uresničevanje možnosti širitve o-ja v a v ponaglasnem položaju vpliva na soobstajanje oblik *zandohtjo/zandahtjo*, ki ga v različnem številčnem razmerju izkazujejo naslednja protestantska dela: TO 1564 (npr. *fandohtio* (TO 1564, 125a) – *sprauo Andachtio* (TO 1564, 116a)), TPs 1566, TC 1575, TT 1577, DC 1585 in TPo 1595, samo obliko *zandahtjo* pa TC 1550. Iztočnični prikaz pa nasprotno zahteva imenovalniška oblika *andaht*, ki je posledica tesne naslonitve na prevodni zgled. Z zaporedno navedbo vključenega nemškega odlomka in slovenskega prevoda jo izkazuje KPo 1567 in za njo JPo 1578. Npr.: *Der Walhen Andacht vnd der Deütschen Fasten / sind nit einer Bonen werdt. Tih Lahov Andacht, inu tih Nembcov post nei boba vredā* (KPo 1567, CVIII).

1.3.2 Rezultat sobesedilne rabe in glasovnega vpliva sosesčine, ne pa različnega prevzemnega časa, so tudi različice, ki so posledica zvenečnosti prilagoditve okolici: npr. *Ony femkaj dèrzhé, de Arnosh shvenkezhe* (DB 1584,

²² V primerjavi s Trubarjevo in Dalmatinovo prakso prevzemanja tujega besedja se kot močnejše individualiziran kaže Kreljev način vključevanja in jezikovnega prilagajanja tujega besedja. Razločuje ga večji delež besedja, izposojenega iz latinščine in romanskih jezikov, ter pogosto opazna manjša pisna podomačenost (npr. *beneficij, cetha, differencia, palacij, procesion* ter zapisi kot *bullā, bullenkramer, forteil, freithof, fürst, leithund, rath, sigill, sigur* itd.). Razlike je mogoče odkrivati tudi med zgodnejšimi Trubarjevimi deli in TPo 1595, za katero so značilni smeļjši prevzemi tujega besedja, na katere naj pokažejo naslednji vzorčni primeri: *ajgenšaft, andtverh, avšlokar, begerovati, burfiv, cbifah/cbifoh, cvivel in cvivlati* (ob *cvibel* in *cviblati*), *farlih, farlihiš, ferordnan, ferordnanje, firbcig, flisigiš, forcug, frajhat, haringa, puštābirati, redliši, rihtig, šramljan, šramljati, švermar/švermer* itd. Upoštevanje pisne podobe navedenih besed neredko kaže na še manjšo oddaljenost od nemščine, kot jo je mogoče slutiti iz glasovne uresničitve: npr. *aigenhafft, andtverh, auhllokar* itd.

²³ *Antvela* je v DB 1584 izpričana trikrat (npr. *njegou obras je bil s'eno antvelo obvit* (DB 1584, III,54a)), *antvila* pa enkrat (*tvoj funt, kateri jim jeft v'eni antvili hranil* (DB 1584, III,43a)).

²⁴ *Antvela* je izpričana še v BH 1584 ter v obeh Megiserjevih slovarjih (MD 1592 in MTh 1603), *antvila* pa v DPa 1576 ter v TT 1557, TC 1575 in TT 1581–1582. Iz podatkov o virih, v katerih se različici pojavljata, je mogoče sklepati na razliko med Trubarjevim in Dalmatinovim izborom

²⁵ Prim. Rigler 1964, 100–101 in 1968, 95–97; Striedter-Temps 1963, 81.

II,50b). Nepopolna pisna ustaljenost pa je celo v DB 1584 vzrok za le pogojno zanesljivost sklepanja.²⁶ Glasovne različice, ki v Besedišču ne bodo prikazane kot besednovrstno opredeljene iztočnice, bodo predstavljene kot kazalčne iztočnice (npr. *amož gl. amoš*). Na morebitno razliko med zapisom in prikazom je s kazalkami obvezno treba opozarjati pri razmerjih tipa *bafanški – basanški* (različici sta v DB 1584 v pogostnostnem razmerju 2x : 5x; v Besedišču bosta predstavljeni kot samostojni iztočnici), ki posredno zrcalijo imensko problematiko, hkrati pa tudi zapisovalno negotovost protestantskih piscev.²⁷

Razlike nastajajo tudi zaradi različnega obravnavanja tujk in prevzetih besed. Vključenost leksema v slovensko sobesedilo se praviloma odraža v večji pisni, glasovni in oblikoslovni podomačenosti (1. zgled). Več sledov tujosti izkazujejo izolirano, najpogosteje na robu navedeni leksemi, oz. leksemi, ki so opremljeni s podatkom o izvornem jeziku, kar je pogosto celo vzrok za besednovrstno in slovničnokategorialno neopredeljenost leksemov v Besedišču (2. zgled). Npr.: 1. *Ieft jim mojo lego s' Myrro, s' Aloefom, inu s' Zimetom pokropila* (DB 1584, I,319a); 2. *ta bodi Anatema^b, Maharam Mota* (DB 1584, III,96a) – ^{b)}*Pan se rezhe Gèrzhki Anathema, Iudoufski pak Maharam* (DB 1584, III,96a).

1.4 Pri besednovrstnem urejanju besedja iz protestantskih del se kot večstopenjsko zapletena razkriva tudi problematika razmejitve med enakoizraznostjo in večpomenskostjo. Obseg označevane enakoizraznosti prestopa meje enakoizraznosti, ki jo pozna oz. prepoznava današnji uporabnik slovenskega knjižnega jezika. Razširja se na zgodovinsko aktualno enakoizraznost in na enakoizraznost, ki jo vnašajo prevzeti izrazi. Samostalniku *log* (npr. *ta Log Olja* (DB 1584, I,69b)) je npr. pripisano razločevalno pojasnilo 'prostorninska mera',²⁸ da bi ne prihajalo do napačne identifikacije z uporabnikom znanim *logom* kot poimenovanjem za '(močviren) travnik ob vodi, navadno deloma porasel z drevesi' ali 'gozd' (v *logu skovika sova; gost bukov log* itd.) (SSKJ II,631). Kot enakoizraznica bo razložen tudi *berač* 'bralec'²⁹, čeprav gre etimološko dejansko za večpomenskost (Bezljaj 1976, 39).

²⁶ Prim. Merše – Jakopin – Novak 1992, 334–335. V DB 1584 je *amoš* zastopan s štiridesetimi pojavitvami. V 37 primerih na končni [š], ki se ujema z glasovno podobo iz nemščine prevzetega samostalnika *Harnisch*, kaže zapis s *fh*, trikrat pa se pojavlja zapis s *sh*. Npr. *On bo béshal pred shelésnim Arnofham* (DB 1584, I,272a) – *Er wird fliehen für dem eisern Harnisch* (LB 1545, 938).

²⁷ Npr. v *Bafanški desheli* (DB 1584, I,222a) – *im lande Basan* (LB 1545, 747).

²⁸ K pomenski prepoznavnosti besede poleg njenih tipičnih zvez prispeva tudi na robu pripisano pojasnilo *Log je bila pèr Ludih ena majhina mera k'Olju* (DB 1584, I,69b).

²⁹ Npr.: *KATERI HOZHE TA ZIMPER ALI SYDANIE Tiga Templa .../ od kateriga Ezekiel pifhe, saftopiti, ta mora tiga vuzhenika Lyra pred se vseti, shnjegovim malanjem inu islagami .../ Inu kadar my nefmo bule vedili teifte Male na papyr pèrpraviti, taku fmo je taku puftili oftati, inu vishamo Berazhe k'Lyru* (DB 1584, II,59b) – *WER DIS GEBEWDES TEMPELS .../ so Hesekiel hie beschreibet / verstehen wil / der mus Lyram für sich nemen / mit seinen Figuren vnd Glosen .../ Vnd weil wir die Figur nicht haben wissen auff's Papir besser zu geben / Haben wir sie lassen anstehen / vnd zum Lyra den Leser geweisert* (LB 1545, 1398).

1.4.1 Med pribl. 3.000 listki z veznikom *ali* – členka, predvidljivega na osnovi današnje rabe, zelo natančen pregled gradiva, ki je terjal pozorno branje zadostnega sobesedila, vsaj v treh Dalmatinovih delih ni odkril – so bili »izgubljeni« tudi redki primeri latinske sklonske oblike *alij* (Wiesthaler 1993: 181), prepoznavne po (pisno posredovani) drugačni glasovni podobi in posebnem sobesedilnem okolju. Dosledno je bila uporabljena na robu DB 1584, običajno v vlogi opozorila na možnost drugačnega prevajanja, pogosto na razlikujoče se mesto v Vulgati (1. in 3. zgled), izjemoma pa tudi na drugačno rabo, npr. v živem govoru (5. zgled). Dalmatin je opozorilo praviloma vključeval neodvisno od Lutra. Npr.: 1. *Ampak téh *mértvih deshelo bofh ti s'vèrnil – *alij Gigantum, téh Risou* (DB 1584, II,10b); *Aber das Land der Todten wurstu stórtzen* (LB 1545, 1207); Luter opombe nima; *et terram gigantum detrahes in ruinam* (Biblia sacra 1994, 1121); 2. *Pavovu perje je lépfhi, kakòr so *Shtraufove peruti inu perje – alij, Storkline peruti: qvia vocabulum /.../ Hebræis vtrumque significat /.../* (DB 1584, I,278b (prav 277b)); *DJe feddem des Pfawen sind schöner denn die flügel vnd feddem des Storcks* (LB 1545, 959); *pinna strutionum similis et pinnis herodii et acciptris* (Biblia sacra 1994, 763); 3. *MY v'Jerusalemi inu u'vfei Judei, stémi Starifhimi red, inu^aIoannes, molimo Aristobulu /.../ myr inu srezho – *alij Iudas* (DB 1584, II,194a); *WJr zu Jerusalem vnd im gantzen Judea / sampt den Eltesten / vnd Johannes / Wündschen Aristobulo /.../ Glück vnd heil* (LB 1545, 1902); *populus qui est Hierosolymis et in Iudaea senatusque et Iudas Aristobolo /.../ salutem et sanitatem* (Biblia sacra 1994, 1480); 4. *Ony so bily^aLonzharji inu so prebivali *v'Netaimi inu v'Gederi –^aLonzharji alij junazhki Ludje* (DB 1584, I,222a); Dalmatinov prevod se ujema z Lutrovim, kjer pa opombe ni, in z Vulgato (npr. *Sie waren Töpffer vnd woneten vnter pflantzen vnd zeunen* (LB 1545, 746)); *hii sunt figuli habitantes in plantationibus et in praesepibus* (Biblia sacra 1994, 552)); 5. *My se hozhemo stém nar bulfhim Vinom inu shalbo napolniti, nesamudimo^crosh tiga zhafsa, nofsimo Kranzelne is mladih rosh –^crosh tiga zháfja) alij fhant Marnih rosh, tu je nafhe lepe mladusti* (DB 1584, II,140a); *Lasst vns die Meyenblumen nicht verseunen. Lasst vns Krentze tragen von jungen Rosen – (Meyenblumen) Das ist / Vnser schönen friscshen Jugent* (LB 1545, 1704); *et non praetereat nos flos temporis coronemus nos rosis antequam marcescant* (Biblia sacra 1994, 1004). Ker se je v enaki vlogi uporabljala tudi skrajšana oblika *ali*, jo je prav tako treba obravnavati kot posebno enoto, čeprav je niti izvirno niti besednovrstno ni mogoče zares zanesljivo opredeliti: npr. *Pojdite gori na nyh Sydove – *ali, fhurmajte nyh sydove* (DB 1584, II,30a); *STürmet jre Mauren* (LB 1545, 1281) – *ascende muro eius* (Biblia sacra 1994, 1173): *ascende* 'stopiti, splezati, popeti se na kaj'. V navedenem zgledu *ali* konkretno opozarja na prevodno možnost, ki jo ponuja tudi Lutrova Biblia, in ne na oddaljenost od Vulgate, saj je primerjava pokazala na popolno usklajenost preverjanega mesta z njo.

2 S problemom nastavitve iztočnic ter njihove besednovrstne in druge slovnčne opredelitve se je treba soočiti pri vseh besednih vrstah, čeprav se hkrati pri vsaki posebej kaže tudi svojska problematika. Veliko težav nastaja tudi zaradi enakoizraznosti na meji med besednimi vrstami in pri konverznih oblikah.

2.1 Pri glagolih pogosto povzroča težave njihovo vidsko opredeljevanje.³⁰ Slednje se zapleta zlasti v primerih, kadar besedilno nevpeta raba ali raba v vidsko neobvestilnem sobesedilu omogoča obe vidski interpretaciji, pa tudi takrat, kadar sopomenski niz »sugerira« drugačno vrednost, kot je sistemsko predvidljiva. Analiza je npr. pokazala, da sta *hitati* in *lučiti*, ki pripadata istemu registrskemu nizu, vidsko različna: *hitati* je nedovršen, *lučiti* pa dvovidski glagol s prevladujočo dovršno realizacijo (Merše 1995, 210, 216–217). Pri glagolu *gvelbati* sobesedilo kaže na izražanje ponavljajočih se dejanj in s tem na nedovršno aktualizacijo glagola, čeprav bi njegova besedotvorna zgradba – ob neupoštevanju dejstva, da iz nemščine prevzeta predpona *ge-* ni bila vidsko(tvorno) aktivna³¹ –, prej usmerjala k dovršnemu razumevanju: *Ti je osgoraj gvelbafh s'vodo* (DB 1584, I,305b) – *Du welbest es oben mit Wasser* (LB 1545, 1054). Problem vidskega označevanja glagolov je ob posamičnih rabah, ki odpirajo obe možni interpretaciji, mogoče preseči z nakazovanjem potencialne dvovidskosti. Primerjava z Lutrovo Biblijo kot prevodno predlogo v takih primerih pogosto obvestilno odpoveduje, saj izkazuje vidsko neopredeljene ustreznice. Npr.: 1. *Vfi kateri fo po moim Imeni imenovani, te sim jeft k'mojji zhafsti ftvaril, sim je furmal inu naredil* (DB 1584, II,17b) – *Alle, die mit meinem Namen genennet sind / nemlich / die ich geschaffen hab / zu meiner Herrligkeit vnd sie zubereitet vnd gemacht* (LB 1545, 1234) – *vsakega, ki ima ime po meni, ki sem ga sebi v slavo ustvaril, upodobil in naredil* (SP 1996, 513); 2. *Letaku pravi GOSPVd, kateri je tebe fturil inu furmal, inu kateri tebi poleg ftuji od Materiniga teleffa* (DB 1584, II,18a) – *So spricht der HERR / der dich gemacht vnd zubereitet hat / vnd der dir beistehet von Mutterleibe an* (LB 1545, 1235) – *Tako govori GOSPOD, ki te je naredil, te oblikoval od materinega telesa in ti pomaga* (SP 1996, 515).

2.1.1 Zelo zahtevno je ločevanje med glagolskimi kalki kot dvodelnimi iztočnicami in enakoizraznimi zvezami glagola in prislovnega določila, saj se je treba zavestno odločati od primera do primera in ob tem upoštevati vse znane razločevalne elemente. Problematiki je bila namenjena posebna strokovna obravnava.³²

2.2 S svojevrstno problematiko se je treba soočiti pri pridevniških besedah. Pri zvezah kot *dežela gosposčina* (*Papesh nebo ni sa tiga praviga nar vifhiga Boga rodil, ni tudi sa te, katere je on h'Bugom postavil, tu je, ni sa S. Kârftzhanfko Cerkou, ni tudi sa Deshelo Gofspofzhino*) (DB 1584, II,89b) in *deteča posteljica*³³ se je treba

³⁰ Reševanje tovrstne problematike – tudi zaradi velikega števila zaobseženih in sistemsko razporejenih glagolov – olajšuje obstoječa monografska obdelava glagolskega vida in vrstnosti v jeziku slovenskih protestantskih piscev (Merše 1995).

³¹ Predpona *ge-* je v Dudnovi slovnici (Duden 1998, 463) predstavljena kot neproduktivno, slovnično in pomensko nevplivno besedotvorno sredstvo. Pripisana ji je le še občasna stilotvorna vloga (npr. *etw. brauchen – etw. gebrauchen*).

³² Prim. Merše 2003, kjer so navedena tudi dela, v katerih so bili glagolski kalki že obravnavani.

³³ Npr.: *ta nébo svojmu Moshu na svojih rokah, inu svojmu Synuvi, inu svoji Hzheri vofzhzila ditezhe postelice – "Posledka* (DB 1584, I,115a).

zavedati že pozabljenih pridevniških arhaizmov³⁴ *dežel* in *deteč*³⁵, saj bi brez tovrstne razgledanosti besednovrstno označevanje mestoma lahko tudi spodletelo.

2.2.1 Besednovrstno označevanje leksemov neredko zapleta težka razmejljivost pridevnikov ter njihovih samostalniških rab. K pravilnemu razumevanju in k ustrezni opredelitvi poleg sobesedilne presoje, ki praviloma kaže skladijske »sledi« besednovrstne pripadnosti, pogosto pripomore tudi primerjava s prevodno predlogo, seveda le tam, kjer je možna. Za preverjanje pravilnosti sklepanja pa je pogosto zelo dragocen »posvet« z novejšimi slovenskimi biblijskimi prevodi, zlasti s prvim krščanskim biblijskim prevodom ali »Japljevo biblijo« ter z najnovejšo izdajo svetega pisma (SP 1996). Po obeh poteh in na osnovi podatkov, ki jih nudijo nemški zgodovinski slovarji, je bil npr. kot konverzna oblika in posamostaljena raba opredeljen *antikristov* iz naslednjega zgleda: *Sakaj my fmo famy taijsti zhas Papeshniki inu Anticristovi bily* (DB 1584, II,92a) – *Denn wir sind selber zu der zeit auch Papisten vnd Endechristisch gewest* (LB 1545, 1530–1531). V Grimmovem slovarju je iztočničnima oblikama *Endchrist*, *Endechrist* pripisano sopomensko pojasnilo *antichristus*, *ahd. antichristo* (Grimm 1862, 446–447). Poimenovanje je uvrščeno tudi na seznam (razloženih) težje razumljivih oz. zastarelih besed iz Lutrove Biblije (*endechrist* – *Antichrist*; *endechrister* – *Anhänger der Antichrist* (LB 1545, 319*)).

Tudi zadrega, ki se je pojavila pri besednovrstnem opredeljevanju poimenovanj tipa (*ti*) *zartana*, je bila rešena na osnovi primerjave z Lutrovo prevodno predlogo in ob upoštevanju načina prevajanja v novejših slovenskih biblijskih prevodih (npr. *Ieft hozhem tebe, ti zartana, v' desheli téh shivih fsturiti, ja, k'animu fstrahu hozhem jeft tebe fsturiti* (DB 1584, II,72b) – *Jch wil dich du zarte im Lande der lebendigen machen / Ja zum schrecken wil ich dich machen* (LB 1545, 1450) ali *Sakaj Kaldeerfka Hzhy néma obeniga fstola vezh, ti nebofh vezh imenovana, ti mehka inu zartliva* (DB 1584, II,19a) – *Denn die Tochter der Chaldeer hat keinen Stuel mehr / Man wird dich nicht mehr nennen: du zarte vnd lüstlin* (LB 1545, 1240) – *Sedi na tla, brez prestola, hči kaldejska! Kajti ne bodo te več imenovali mehka in nežna* (SP 1996, 518). Primer je domnevno ustrežnejše razložljiv kot pridevnik v povedkovodoločilni vlogi (z možno razvezavo *ti, ki si cartana*), saj poudarja lastnost osebka, manj verjetna pa se zdi samostalniška raba pridevnika.

2.2.2 Posamostaljenost pridevnikov *domač*, *ptuj* itd. je kljub oblikovni netipičnosti, ki jo ustvarja odsotnost *i*-ja, sobesedilno prepoznavna. K razvidnosti pogosto prispeva sopojavljanje člena *ta* ali *en*, ugotovljiva pa je tudi po primerjalni poti. Npr.: *On ima pèr vas prebivati, kakòr en domazh mej vami* (DB 1584, I,72b) – *Er sol bey euch wonen / wie ein Einheimischer vnter euch* (LB 1545, 238).³⁶

³⁴ Pravilnost razumevanja potrjuje tudi primerjava: *der Bapst weder den höhesten Gott / noch die so Er zu Götter gesetzt hat / achten wird / das is / weder die heilige Kirche noch weltliche Herrschafft* (LB 1545, 1520).

³⁵ Prim. Ramovš 1924, 250–251 in Bajec 1952, 8.

³⁶ Prevladujejo konverzne oblike, tvorjene s končnim *-i*: npr. *Kadar pak ena dušha*

2.2.3 Primer *ni na dešan ni na lejvu od tiga odstopiti* (DB 1584, II,+IVb) – *weder zur Rechten noch zur Lincken dauon weichen* (LB 1545, 1167) odpira problem oblikovne osamosvojitve drugega dela predložne zveze in njene besednovrstne karakteristike: *na desan* ‘na desno’. Nezanosljiva in glasoslavno neupravičena je katera koli rekonstrukcija, razen *na desen*, če *-a-* v končnici *-an* razumemo kot ustaljeni ajevski zapis polglasnika. Oblika *desen*, ki je neujemalna s sopomensko (*na*) *desno* in protipomensko (*na*) *levo* (npr. *se nezhem ni na defno ni na lejvo nagnyti* (DB 1584, I,102a)), tudi ni značilna posamostalitev nobene od (izkazanih) pridevniških oblik *desni*, *desna*, *desno* (npr. *fo stali na defni te Hifhe* (DB 1584, II,63b)).³⁷

2.3 Razmejitev med enakoizraznimi pridevniki in prislovi ob upoštevanju sobesedila navadno ni problematična. Obstajajo pa izjeme, kjer lahko pomaga prevodna predloga in zavest o razvojnih stopnjah pridevnikov: *Preroki, inu drugih Buqve, veliku drugazhi glas imajo, kakòr se v’nyh Iesiku govore* (DB 1584, II,154a)³⁸ ali *Ker se on pak drugazhi iskashe, tu mora shaloft biti* (DB 1584, III,7a) – *ta veliku drugazhi govory od nesfrezhe, kakòr ta, kir u’veffselej plove* (DB 1584, I,279a).³⁹ Zaradi enakoizraznosti pridevnika, prislova in členka nastaja razmejitvena zadrega tudi v naslednjem primeru: *Sakaj tu je gvifshnu snaminje téh Gob, is Shlese postal* (DB 1584, I,68b) – *denn es ist gewis ein Aussatzmal aus der Drüs worden* (LB 1545, 222). Prevodna predloga kaže na členkovno realizacijo.

2.3.1 Dilemo, ali gre v primeru *Kadar se supèr nje postavim, taku sdajci hudu govore* (DB 1584, I,271b) pri *hudu* za prislov ali posamostaljeno obliko,⁴⁰ blažijo ugotovitve, da je na posamostaljenost običajno dokaj zgovorno pokazano bodisi z dodanimi količinskimi ali kazalnimi zaimki (npr. *Tedaj nej bilu nilhtèr hudiga v’tém Lonci* (DB 1584, I,2905a); *Tiga GOSPVDA beffeda je tudi prihfha / .../ supàr vfe tu hudu, kar je on fsturil* (DB 1584, I,195b).

2.4 Primerjava današnjega zaimkovnega sistema s stanjem v 16. stoletju, na katerega kaže raba zaimkov v delih slovenskih protestantskih piscev, odkriva številne razlike. Med opaznejše spada nekdanja manj stroga delitev med vprašalnimi in oziralnimi zaimki ter vprašalnimi in oziralnimi prislovi, kar ima za posledico tudi obsežnejši vmesni pas sopomenskosti. Prekrivnost je deloma razložljiva z normativno še ne docela ustaljeno omejenostjo vlog na različne izraze, kar je lahko

**fvojojvolnu kaj stury, bodi fi en domazhi ali ptuji, ta je GOSPVDA sashmagal* (DB 1584, I,87b) – *Wenn aber eine Seele aus freuel etwas thut / es sey ein Einheimischer oder Fremdlinger / der hat den HERRN geschmecht* (LB 1545, 290).

³⁷ Oblika je v nastajajočem popisu protestantskega besedja (začasno) predstavljena kot posamostaljena. Na način reševanja zveze, ki vključuje tudi ejevski prepis polglasnika, je pokazano s kazalko.

³⁸ Navedeni primer je uvrščen k pridevnikom. Opozorjeno je tudi na njegovo nepregibnost.

³⁹ Primera sta uvrščena k prislovni iztočnici.

⁴⁰ Primer je uvrščen med posamostaljene oblike. K taki rešitvi usmerja tudi Lutrov prevod: *Wenn ich mich wider II sie setze / so geben sie mir böse wort* (LB 1545, 937).

tudi posledica ustreznično nenatančnega prevajanja besednovrstno večplastnega nemškega izraza (npr. *was* ali *wo*). Neredko se Lutrova Biblija in Dalmatinov prevod glede izbora zaimkov razlikujeta, saj je ta izraziteje pogojen z zaimskim sistemom posameznega jezika, na kar kažejo tudi izbrani primeri. Vzporedna oziralna raba je bolj ali manj opazna značilnost (skoraj) vseh zaimkov (*kakov* – *kakover*, redkeje pri *kaj* – *kar*, *kako* – *kakor* itd.) in prislovov, ki poznajo vprašalno rabo. Npr.: 1. **kakov** – **kakover**: *Sakaj s'kakovo Sodbo vy Sodite, s'takovo bote vy sojeni: Inu s'kakovo mero vy merite, s'takovo se bo vam merilu* (DB 1584, III,6a); sopomenski **kakover**: **Kakover** je sanesfenje takou je Bug (DB 1584, II,89a (prav 90a)); 2. **kaj** – **kar**: *Kadar je Mardohaj bil svejdil, vfe kaj se je bilu sgudilu, je on svoj gvant refstergal* (DB 1584, I,236b, prav 263b) – *DA MARDACHAIERFUR ALLES WAS GESCHEHEN war / zureis er seine Kleider* (LB 1545, 906) – *Ko je Mardohaj izvedel vse, kar se je zgodilo, je pretrgal svoja oblacila* (SP 1996: 1080); sopomenski **kar**: *Pojdite k'Iosephu, inu kar on vam rezhe, tu sturite* (DB 1584, I,27b) – *Gehet hin zu Joseph / Was euch der saget / das thut* (LB 1545, 104); 3. **kam** – **kamer**: *Iest nemam, kam bi moj sad spravil* (DB 1584, III,38b) – *Jch habe nicht da ich meine Früchte hin samle* (LB 1545, 2105); sopomenski **kamer**: **Kamer** jeft grem, tjakaj vy nemorete priti (DB 1584, III,52a); 4. **kje** – **kir**: *skoraj na vsako stvar Boshjo, je on en greh namasal, slasti, kej inu kadaj je on hotil* (DB 1584, II,89a); *fast an alle Creatur Gottes hat er sünde geschmirt / nemlich / Wo vnd wenn er hat gewolt* (LB 1545, 1517); sopomenski **kir**: *Inu on je vunkaj shâl, kir ta voda isvira* (DB 1584, I,203a); 5. **kod** – **koder**: *Pojdi vsaj s'mano na enu drugu mejstu, od kod le njega konez bosh vidil* (DB 1584, I,93a) – *Kom doch mit mir an einen andern Ort / von dannen du sein ende sehest* (LB 1545, 307); sopomenski **koder**: *Nje hishe, so poti h'Paklu, kodâr se doli gre v'kamro te smerti* (DB 1584, I,319b).

2.4.1 Razvojno pogojene razlike so posebej očitne ob leksikaliziranih oblikah, kakršna je npr. rodilnik *čiga*, zlasti tedaj, kadar nastopajo v besednovrstno različnih vlogah. Slednje je treba odkriti in sistemsko umestiti, s tem pa tudi preveriti pravilnost slovnične opredelitve. Primeri kot: 1. *Moja Hzhi, zhiga si ti?* (DB 1584, I,15a) – *Meine tochter / Wem gehörestu an?* (LB 1545, 64); 2. *Zhiga je leta podoba, inu tu pifsmu osgoraj?* (DB 1584, III,26a) – *Wes bilde vnd vberschrift hat er?* (LB 1545, 2124); 3. *Kadar zhiga Brat vmêrje* (DB 1584, III,26a) – *So jemand's Bruder stirbt* (LB 1545, 2124) – odpirajo problem nastavitve iztočnice in njene besednovrstne oznake. Obliko omenja Miklošič,⁴¹ razlaga jo Škrabec⁴² in za njim Ramovš; Primerjava z Lutrovo Biblijo kaže, da gre za prevod (sklonskih oblik) vprašalnega (*wem, wes*) in nedoločnega zaimka (*jemand*).⁴³

⁴¹ Miklošič (1876, 147) obliko *čiga*, ki jo je zasledil pri Trubarju (*in čiga sin si?*), omenja kot varianto rodilnika *koga* (*kaj*).

⁴² Škrabec (1881 (1994), 95) obliko *čiga* obravnava kot skrajšan rodilnik zaimka *čij* (*čiga* < *čijega*), Ramovš (1952, 93) pa navaja, da zaimka *čigav* v 16. stoletju še ni bilo, namesto njega sta bila v rabi vprašalnica *čiji*, *čija*, *čije* ali *čiga*.

⁴³ Raba rodilniške oblike *čiga* v vlogi vprašalnega in nedoločnega zaimka je bila osnova za dvoiztočnično predstavitev.

Zanesljivo razlikovanje med okamenelo vprašalnico *hčemu*, ki ji pripada besednovrstna oznaka *prisl.*, in predložno zvezo *k'čemu*, ki razpada na dve iztočnici (predlog *k* in zaimek *kaj*), prav tako omogoča le skrbna sobesedilna analiza, preverjena s primerjalnim soočanjem z Lutrovo Biblijo in sodobnim slovenskim prevodom, saj pisna razlikovalnost odpoveduje. Npr.: 1. **HZhemu** *fe Ajdje slobé: Inu Ludje govoré taku savman?* (DB 1584, I,280a) – **WARUMB TOBEN DIE Heiden** / *vnd die Leute reden so vergeblich* (LB 1545, 969); 2. **Hzhemu** *je tu potreba?* (DB 1584, I,22b) – **Was** *ists von nöten?* (LB 1545, 87) – *Le čemu?* (SP 1996, 86); 3. **h'zhemu** *je ta shiu, kir od velike, bridkofti, fe nevej kam djati* (DB 1584, I,260a) (prav 267a) – **Was** *sol der leben / der fur angst nicht weis / wo aus / wo hin* (LB 1545, 920); 4. *Nej trebi rezhi: Hzhemu je letu? Sakaj on je vsaku ftvaril, de ima h'zhemu flushiti* (DB 1584, II,169a) – *Man darff nicht sagen / Was sol das? Denn er hat ein jglichs geschaffen / das es etwa zu dienen sol* (LB 1545, 1809).

2.4.2 Zaradi nepoznavanja realnega obsega rabe besedic *kaj* (mišljeni sta obe naglasni različici: *káj* in *kâj*) in *kej*, običajno kot razvojne predhodnice *kje*,⁴⁴ zlasti njunih (oz. njihovih) besednovrstnih vlog, deloma pa tudi z njimi uresničevane pomenskosti, sta se pri izpisovanju ohranjali obe: *kaj* in *kje*, če pa je bila nadomestitev *kej* s *kje* nezanesljiva, je bil listek opremljen z nespremenjenim geslom *kej*. Za določitev medsebojnega razmerja med *kaj* in *kje* ter za osvetlitev njunega funkcionalnega (slovnicičnega in pomenskega) stičišča je bilo treba opraviti obsežno, protistavno zasnovano analizo njunih pojavitev. Opravljena so bila tudi vsa potrebna soočanja z nemško prevodno predlogo.

2.4.2.1 Preverjanje je pokazalo, da je v DB 1584 meja med *kaj* in *kje* (< *kej*) trdna, saj nobena izmed pojavitev *kej* ne kaže na morebiten izvor iz *káj* oz. ne obstaja kot zapis glasovno reducirane pojavne oblike od *káj*. »Prestopanje« meje razdeljenih vlog je redka izjema. Na zapis *kâj* s *kej* bi bilo v DB 1584 mogoče sklepati v enem samem primeru, vendar tudi pri njem primerjava kaže, da gre za netipičen (oz. člensko pomanjkljiv) prevod nemškega izraza *etwas*, ki ga običajno nadomešča zloženska *kej**kaj/kej kaj* (prim. **2.4.2.2.3**): *On je bil /.../ redle kakòr en mlad erjovezh Leu, kateri kej lovy* (DB 1584, II,180b) – *Er war /.../ kühne / wie ein junger brüllender Lewe / so er etwas jagt* (LB 1545, 1850).⁴⁵

⁴⁴ O razvojnem prehodu iz *kej* > *kje* prim. Ramovš 1924, 215–217, o nastanku *kej* iz *kje* (< *kъde*) pa Škrabec 1918, 386–388.

⁴⁵ Drugo, prav tako neprepričljivo izjemo predstavlja osamljen odmik od ustaljene zveze *kje en*, uresničen z zvezo *kaj en*: npr. *Neli fhe kaj en Prerok tiga GOSPVDA tukaj, de my od njega vprafshamo?* (DB 1584, I,200b) – *Jst hie kein Prophet mehr des HERRN / das wir von jm fragen?* (LB 1545, 678) – *Mar ni tu nobenega GOSPODOVEGA preroka več, da bi ga mogli povprašati?* (SP 1996, 426). Sopostavitev prevoda podobnega mesta kaže, da je raba najverjetneje napačna: *Néli fhe kej en Prerok tiga GOSPVDA tukaj, de bi my njega vprafhali?* (DB 1584, I,241b) – *Jst nicht jrgent noch ein Prophet des HERRN hie / das wir von jm fragten?* (LB 1545, 817) – *Mar ni tu nobenega GOSPODOVEGA preroka več, da bi ga mogli povprašati* (SP 1996, 1186).

2.4.2.2 Spekter besednovrstnih vlog besedice *kje* (< *kej*) je bil ugotovljen ob pomoči sobesedilne analize in na osnovi besednovrstno dokazovalnih tipičnih zvez.

2.4.2.2.1 Najlažje prepoznaven je vprašalni prislov *kje*,⁴⁶ saj ga razkriva stava na začetku vprašalnega stavka in prisotnost vprašaja kot tipičnega ločila. Npr.: **Kej je ta vnuvizh rojeni Iudoufski Krajl?** (DB 1584, III,3b) – **Wo ist der newgebome König der Jüden?** (LB 1545, 1969).

2.4.2.2.2 Na členkovno vlogo *kje* (< *kej*) je opozorjeno z več sobesedilnimi elementi. Navadno jo pomaga razkriti prisotnost značilnih, pomensko sorodnih leksemov, pogosto modalnih glagolov ali modalnih zgradb, sopomenskih prislovov itd., bodisi v preverjanem slovenskem sobesedilu ali v ustreznem besedilnem odlomku v prevodni predlogi. Eden od najbolj tipičnih prevodnih ekvivalentov je *etwa*, ob katerem pa so uredniki Grimmovega slovarja glede razpoznavnosti pomena zapisali, da je potrebna previdnost.⁴⁷ Npr.: 1. *Inu jeft nozhem s'tabo gori pojti: sakaj ti ši en terdovraten Folk, de te kej nekonzham na poti* (DB 1584, I,57a) – *Jch wil nicht mit dir hin auff ziehen / Denn du bist ein halsstarrig Volck / Jch möcht dich vnter wegen auffressen* (LB 1545, 186) – *Jaz pa ne pojdem v tvoji sredi, ker si trdovratno ljudstvo, da te ne pokončam na poti* (SP 1996: 140); 2. *Satu tudi jeft néšim mogèl dajle terpéti, inu šim satu pošlal, de bi svejdl vašho vero, de bi vas kej lfkusfnavez nebil lfkushal* (DB 1584, III,111b) – *Darumb ichs auch nicht lenger vertragen / hab ich ausgesand / das ich erfüre ewren glauben / Auff das [369a] nicht euch vieleicht versucht hette der Versucher / vnd vnser erbeit vergeblich würde* (LB 1545, 2382) – *sem dal poizvedeti, kako je z vašo vero, ali vas ni morda skušal skušnjavec in pojde naš trud v nič* (SP 1996, 1771); 3. *Inu kadar je gdu kej k'njemu štipil, de ga je hotil moliti, taku je on svojo roko istegni, inu ga je priel, inu ga kushal* (DB 1584, I,176a) – *Vnd wenn jemand sich zu jm thete / das er jn wolt anbeten / so reckt er seine hand aus vnd ergreiff jn / vnd küsset jn* (LB 1545, 197) – *Kadar se je kateri približal, da bi padel pred njim na kolena, je iztegnil svojo roko, ga pritegnil k sebi in ga poljubil* (SP 1996, 379).

Kje (< *kej*) je večkrat uporabljen kot leksikalno sredstvo za izražanje pogojnosti, za katero so v LB 1545 uporabljene druge izrazne možnosti: npr. pogojniška zgradba (konjunktiv II) v kombinaciji z ustreznim stavčnim vzorcem.

2.4.2.2.3 Kot zapleten leksikalni, zlasti besedotvorni in besednovrstni problem so se s časovne distance pokazale zloženke s sestavino *kje* (< *kej*). Posebej

⁴⁶ V SP 2001 je opredeljen kot vpraš. mestov. prostor. prisl. zaim. (= vprašalni mestovni prostorski prislovni zaimek) SP 2001, 749).

⁴⁷ »ETWA, aliquando, forte. bei dieser partikel ist vorsicht nöthig ...!« (Grimm 1862, 1181). V LB 1545, v poglavju Worterklärungen zur Lutherbibel von 1545, je opozorjeno na naslednji, današnjim bralcem težje predstavljeni pomenski obseg različic *etwa* in *etwo*: 'irgendwo, irgendwie, vielleicht, irgendwann (einmal), ehemals, einst' (LB 1545, 323*).

LEKSIKON ZA PRAVNO ZNAKOVNO ZRAČNOST

težavno je bilo ugotavljanje dokončnega obsega rabe *kje* kot ločljive sestavine besedne zveze z vlogo zloženke. *Kje* – tako kot v nemščini ustreznica *irgend* – naslednji sestavini zveze dodaja nedoločni oz. poljubnostni pomen. K prepoznavnosti vloge v veliki meri prispeva prav prisotnost nanašalnega drugega dela, ki je običajno zapisan za presledkom. Izjema je le zloženka *kjekaj*, ki se je edina leksikalizirala kot zloženka z neločljivimi sestavinami, čeprav obstaja tudi pri njej redkejša, ločeno pisana različica.⁴⁸ Npr.: 1. *Kadar gdu fvojmu Blishnimu kejkaj possodi, taku ima on tuištu njemu odpuftiti* (DB 1584, I,108b) – *Wenn einer seinem Nehesten etwas borget / der sols jm erlassen* (LB 1545, 364); 2. *Ali gdu je njemu kejkaj poprej dal, da bi se njemu povèmilu?* (DB 1584, III,86b) – *Oder wer hat jm was zuuor gegeben / das jm werde wider vergolten?* (LB 1545, 2289); 3. *Sakaj on je en Bug on kejkaj misli, ali ima kakovu dolgovanje, ali je na poti, ali lahkej spy* (DB 1584, I,197a) – *Er tichtet oder hat zu schaffen / oder ist vber feld / oder schlefft vielleicht* (LB 1545, 669). Izbor zgledov hkrati ponazarja tudi značilne tipe prevodnega razmerja:⁴⁹ poleg popolne usklajenosti tudi stopnje oddaljevanja od prevodne predloge.

2.4.2.2.3.1 Kot najtežje prepoznavna se je zaradi sobesedilne nerazločevalnosti izkazala zveza *kje en*, ki je današnji jezikovni izkušnji tuja. K natančnejši razmejitvi med zloženko *kjeen* in zgolj sobesedilno soseščino neodvisno rabljenih *kje* in *en* je pripomogla posebna, namensko opravljena analiza, ki vključuje tudi primerjavo prevodov. Npr.: *Kadar bi se kejkaj eniga Moshá Shena sneverila, inu se nad nym pregrifshila /.../ inu bi vuner tu Moshu pred njegovima ozhima skrivenu bilu /.../ inu on jo nemore preprizhati* (DB 1584, I,81b) – *Wenn jrgend eins Mans weib sich verlieff / vnd sich an jm versündigt /.../ vnd würde doch dem Man verborgen für seinen augen / vnd würde verdeckt /.../ vnd kan sie nicht vberzeugen* (LB 1545, 267) – *Če žena kakega moža zaide in mu postane nezvesta /.../ in je to ostalo prikrito očem njenega moža /.../ in ni priče proti njej* (SP 1996, 191).

2.4.2.2.3.1.1 Na celoto, ki jo predstavlja ločljivo pisana zveza tipa *kej + en -a -o*, je bilo zelo težko sklepati v primerih, kadar si sestavini nista neposredno sledili in kadar običajne prevodne usklajenosti z Lutrovo Biblijo ni bilo. Zadostno število primerjav je jasno pokazalo, da je na besednoredno spremembo, ki ima za posledico razdruženost in s tem skladijsko oddaljenost delov zveze, vplivala vpetost v predložno zvezo ter sugestivnost tujega skladijskega vzorca tudi na mestih, kjer ta prevodno ni mogel biti usmerjevalen. Številni pojavitveni primeri so pokazali na uveljavljenost naslednjega modela:⁵⁰ *kej od eniga mesta*, ki nadomešča lažje

⁴⁸ V DB 1584 se *kjekaj* pojavlja 47x; 32x sta sestavini pisani stično, 15x pa narazen.

⁴⁹ Nanje je bilo že večkrat opozorjeno. M. Orožen (1986, 105–123, zlasti 112–113) npr. ob številnih primerih, ki dokazujejo Dalmatinovo odvisnost od Lutrove prevodne predloge, navaja tudi primere, ki dokazujejo njegovo iskanje in sprotno odkrivanje izvirno slovenskih sistemskih rešitev. Opozarja tudi na primere premišljene in neredko tudi stilistično pogojene izbire, ki hkrati dokazuje uzaveščenost in funkcionalno obvladovanje različnih izraznih možnosti.

⁵⁰ Prim. Grimm 1877, 2157–2158.

razumljivo izhodiščno zvezo od **kej eniga** mesta. Ključ za razumevanje skladijskega modela je z vzorčnim zgledom (kje s kom rajtinge imeti, *Kast.*), ki pa ni opremljen z razlago, dan že pri Pleteršniku (PS I, 400).⁵¹ Npr.: 1. *KAdar pak ena Dufha od gmajn Folkla se pregleda inu pregréshy, de kej supèr eno Sapuvid tiga GOSPVDA stury, kar bi neiméla sturiti* (DB 1584, I,63b) – *WENS aber eine Seele vom gemeinen Volck versihet vnd sündiget / das sie jrgent wider der Gebot des HERRN eines thut / das sie nicht thun solt* (LB 1545, 206) – *Če se kdo izmed ljudstva dežele nehote pregreši s tem, da stori kaj proti kateri koli GOSPODOVI zapovedi, česar ne bi smel storiti, in tako postane kriv* (SP 1996, 153); 2. *KAdar bi vfa Gmajna v'Israeli gréshila, inu bi tu djanje pred nyh ozhima fskrivenu bilu, de bi kej bily zhes eno Sapuvid tiga GOSPVDA sturili* (DB 1584, I,63b) – *WENS eine gantz Gemeine in Jsrael versehen würde / vnd die that fur jren augen verborgen were / das sie jrgent wider ein Gebot des HERRN gethan hetten* (LB 1545, 205) – *Če pa se vsa Izraelova skupnost nehote pregreši in je stvar skrita pred očmi občestva, pa so storili kaj proti kateri koli GOSPODOVI zapovedi* (SP 1996, 153). 3. *KAdar ena Dufha gréshil, inu stury kej supèr eno Sapuvid tiga GOSPVDA, kar bi neiméla sturiti* (DB 1584, I,64a) – *WENN eine Seele sundigt / vnd thut wider jrgent ein Gebot des HERRN das sie nicht thun solt* (LB 1545, 208).

Razvrščevalna dilema se pojavlja le v primerih, kjer obstaja možnost različne interpretacije, kot npr. v sledečih zgledih, kjer Dalmatinov prevod aktualizira poudarjeno nedoločeno pri drugem stavčnem členu kot Lutrova prevodna predloga. Npr.: 1. *Kadar kej en Mosh ali Shena en gréh supèr eniga Zhlovéka stury, inu se s'tém nad GOSPVDOM pregrifshy, taku ima taifsta Dufha en dolg na sebi* (DB 1584, I,81a) – *Wenn ein Man oder Weib jrgend eine sünde wider einen Menschen thut / vnd sich an dem HERRN da mit versündiget / So hat die [76a] Seele eine schuld auff jr* (LB 1545, 267) – *Če se mož ali žena pregreši s katerim koli grehom, kakršne delajo ljudje, in s tem hudo nezvesto ravna proti GOSPODU, je ta človek kriv* (SP 1996, 190); 2. *Kadar se kej ena Shena k'eni Shivini pèdrushy, de se shnjó méfha, toifsto sheno imafsh ti vmoriti* (DB 1584, I,73a) – *WENN ein Weib sich jrgent zu einem Vieh thut / das sie mit jm zuschaffèn hat / Die soltu tödten* (LB 1545, 239) –

⁵¹ Možnost vrivanja predloga med besedotvorni sestavini zaimka obstaja še danes. Prim. Toporišič 2000, 311, kjer je kot vzorec ločenega pisanja zaimkovih sestavin naveden naslednji primer: *redko s kom*; omenja ga tudi SP 2001, 1353. Starejši slovenski tiskani slovarji se z besednovrstnostjo kje kot sestavine besedne zveze vse do Pleteršnikovega slovarja niso ukvarjali. V PS I, 399 je pod prislovno iztočnico *kje* predstavljen tudi nedoločni prislov, kot njegova pomenska razširitev pa (s pomišljajem označen) poseben razdelek, v katerem so za nemškimi *irgend* navedene zveze *kje kdo*, *kje kaj*, *kje kedaj*, *kje kam* itd. V MB 1833, 431 so pod prislovno iztočnico *Irgend* navedene tudi zveze *irgend einer*, *irgend lemand*, *irgend wer*, ki so pojasnjene z naslednjimi domačimi ustreznici: *nekák*, *nekákshin*, *én* in *nékdo*. V CW 1860, I,813 je npr. pod iztočnico *irgend adv.* naveden tudi zaimek *jrgendeiner*, ki so mu pripisane naslednje slovenske ustreznice: *kdo*, *nekdo*, *nekak*, *kdorkoli*, *kdor si bodi*. Starejši rokopisni slovarji pa so zloženke s sestavino *kej* še navajali, npr. K-V 1680–1710 (1997), 133: *kej kaj/kejkej*, *kej kadaj*, *kej kam/kejkam*, ki jih je mogoče zaslediti tudi v Hipolitovem rokopisnem slovarju.

Če se ženska približa **kateri koli** živali, da bi se z njo parila, ubijte žensko in žival; naj bosta usmrčeni (SP 1996, 172).

Vsiljuje se misel, da gre ponekod za izpostavitev *kje* kot elementa, ki izraža nedoločenost ali poljubnost (oz. za njegovo navedbo pri prvem členu naštevalnega niza), zlasti če splošnost zadeva vse navedene enote.

2.4.2.2.3.2 Poljubnostni pomen s pomočjo *kej* poleg *kaj* dobivajo še *kdo*, *kak*, *kakov*, *kedaj*, *enkrat* itd. Npr.: 1. *Inu aku lih **kej gdu** vojskuje, taku on v faj nebo kronan, samuzh kadar prou vojskuje* (DB 1584, III,116b) – *Vnd so **jemand** auch kempffet / wird er doch nicht gekrönet / er kempffe denn recht* (LB 1545, 2398); 2. *Sakaj h'katerimu Angelu je on **kej kadaj** rekâl: Ti fi moj Syn* (DB 1584, III,127b) – *DEnn zu welchem Engel hat er **jemals** gesagt / Du bist mein Son* (LB 1545, 2434).

2.4.2.2.3.2.1 Zloženke so lahko uporabljene skladno z Lutrovo prevodno predlogo ali neodvisno od nje. Primeri samostojne rabe dokazujejo zavesten izbor. Npr.: 1. *Ve tebi Jerusalem, kadaj bojh **kej kadaj** ozhifzhenu?* (DB 1584, II,34a) – *Weh dir Jerusalem / wenn wiltu doch jmer mehr gereiniget werden?* (LB 1545, 1298) – *Gorje ti, Jeruzalem, ker se nočeš očistiti! Po vsem tem ... doklej še?* (SP 1996, 563); 2. *Slejdna Dufha, **kir kuli** bo jedla **kej eno** kry, ta ima vun iftreblena biti od svojga folka* (DB 1584, I,65b) – *Vnd welche Seele dauon essen wird / die ist einer missethat schuldig* (LB 1545, 211). Primerjalno je mogoče ugotavljati tudi sočasna sopomenska nadomestila, med katerimi je na prvem mestu stara, »slovanska« zgradba s *koli*⁵² (Bezljaj 1982, 56–57).

2.4.2.2.3.2.2 Nanašalnost sestavine *kje* je običajno jasna, čeprav je interpretacija individualna: 1. *Aku se pak **kej gdu eniga** mērtvīga Zhlovéka dotakne, inu bi se nehotil ozhifiti /.../ taka dufha ima vunkaj štrēblena biti is Israela* (DB 1584, I,90a) – *Wenn aber **jemand jrgend einen** todtē Menschen anrūret / vnd sich nicht etsündigen wolt /.../ solche Seele sol ausgerottet werden aus Jsrael* (LB 1545, 298) – *Kdor **koli** se dotakne mrlīča /.../ pa se ne očisti /.../ Tak človek naj bo iztrebljen iz Izraela* (SP 1996, 208); 2. *Koku more on nad tém vsfigamogozhim shejle iméti, inu na Buga **kej kadaj** klizati?* (DB 1584, I,273b) – *Wie kan er an dem Allmechtigen lust haben / vnd Gott **etwa** anruffen?* (LB 1545, 944) – *Se bo lahko veselil Mogočnega, klical Boga ob **vsakem** času?* (SP 1996, 961).

2.4.2.2.3.2.3 Prepoznavnost zloženke otežuje tudi besednoredni obrat, čeprav je izpeljan po dokaj trdnem pravilu. Izkazujejo ga primeri tipa *Gdu je **kej** od Israel'skih Rodou, kateri nej s'to Gmajno leffsem gori prišhâl h'GOSPVVDV?* (DB 1584, I,146b) – *Wer ist **jrgent** von den stemmen Jsrael / der nicht mit der Gemeine ist er auff*

⁵² Npr.: 1. *Sakaj h'katerimu Angelu je on **kej kadaj** rekâl* (DB 1584, III,127b) – *DEnn zu welchem Engel hat er **jemals** gesagt* (LB 1545, 2434); 2. *H'katerimu Angelu je on pak **kuli kadaj** djal* (DB 1584, III,127b) – *Zu welchem Engel aber hat er **jemals** gesagt* (LB 1545, 2434–2435).

komen zum HERRN? (LB 1545, 497) – Ali je **eden** od Izraelovih rodov, ki ni prišel pred GOSPODA (SP 1996, 327).

Zadosten vzorec opravljenih primerjav je razjasnil tudi ta položaj besedice *kje* (< *kej*). Pokazal je, da na njeno besednoredno prevrščanje v takih primerih vpliva vprašalna intonacija.

2.4.3 Poznavanje vplivnih tujejezičnih besedotvornih vzorcev in uveljavljenih besednorednih pravil omogoča pravilno povezovanje členov tudi v primerih kopičenja, kakršno npr. izkazuje naslednja zgleda: 1. *Sim li ješt kuli kej kadaj k'enimu Rihtarju v'Israeli djal, katerimu sim ješt porozhil moj folk pašti, inu sim rekäl* (DB 1584, I,228a) – *Hab ich auch zu der Richter einem in Jsrael je gesagt / den ich gebot zu weiden mein Volck / vnd gesprochen* (LB 1545, 769); 2. *Inu ješt vas hozhem špet tjakaj postaviti, ker ste poprej prebivali, inu vam hozhem vezh dobriga sturiti, kakòr kuli kej kadaj poprej* (DB 1584, II,77a) – *Vnd ich wil euch wider einsetzen / da jr vorhin wonetet / vnd wil euch mehr guts thun / denn zuoor je* (LB 1545, 1469). Uzaveščenost samostojno nastopajočih besednih zvez *kej kadaj* in *kuli kadaj*, ki se od vseh drugih razlikuje po specifičnem besednorednem obratu, vodi k najverjetnejši rešitvi, ki jo predstavlja tročlenska besedna zveza *kuli kej kadaj*.⁵³ Zgled *Gdu je kej kadaj taku ferzhan stal?* (DB 1584, II,172a) – *Wer ist jemals so freidig gestanden?* (LB 1545, 1819) odpira dilemo, ali gre za eno ali dve enoti, na kateri se navezuje *kje*. Primerjava s prevodno predlogo kaže, da je aktualna povezava *kje kadaj*.

Ločen zapis členice *koli* je npr. že v fazi izpisovanja usmerjal k samostojnemu izpisu enote, ki sicer nastopa le kot del zveze. Pregled celotnega gradiva je odkril uveljavljena besednoredna pravila stave členice, ki so: 1. *koli* se (ločeno) piše za enoto, ki ji »podeljuje« poljubnostni pomen; 2. ustaljena izjema je le zveza *koli kadaj*, ki se tudi po primerjalni poti razkriva kot izvorno slovenska oz. slovanska (npr. *Sakaj vfa pomuzh, katera je poprej inu potle kuli kadaj se sgudila, to fi ti sturil* (DB 1584, II,135b) – *Denn alle Hülffe die vorzeiten vnd hernach je geschehen wird ist / die hastu gethan* (LB 1545, 1678));⁵⁴ 3. na besednoredno oddaljitev od prvega dela lahko vpliva sopojavljanje pregibanjskih oblik pomožnega glagola *biti*, morfema se ter naslonskih zaimkovnih oblik. Pogostost pojavljanja vzorca kaže na splošno veljavno besednoredno zakonitost (npr.: *vse premore, vse vidi, inu gre škusi vse Duhuve, kakòr so kuli tijsti saftopni* (DB 1584, II,142a); *ony nebodo premogli, kakòr se kuli vufstio* (DB 1584, I,295b); *kateri hozhe drugazhi inu bule sturiti /.../ ta je škasy, kakòr se mu koli lépu sdy* (DB 1584, I,324a)). Večja oddaljenost obeh členov besedne zveze, ki bi jo povzročile vmesne navedbe besednih enot, ki ne sodijo v omenjene kategorije, je redko zaznavna:⁵⁵ npr. *Na kateru mejftu kuli pojdefh* (DB 1584, II,50a)).

⁵³ V Besedišču bo zveza nakazana s kazalčno iztočnico (**kuli kej kadaj** gl. *kjekedaj* –, *koli*) njeni deli pa v obliki dveh samostojnih iztočnic (*kjekedaj* in *koli*), opremljenih s pojasnili, da obedve nastopata le kot dela besedne zveze.

⁵⁴ Navedeni primer hkrati kaže, da obrnjena stava ni posledica vprašalne intonacije.

⁵⁵ V DB 1584 jo izmed 280 primerov pojavitve *koli* izkazuje samo dva.

2.5 Povedkovniki so prepoznavni na osnovi sobesedilne analize. Besednovrstno lahko določljiv je npr. *blagor*, saj je uporabljen le kot povedkovnik (npr. **BLagur** je timu *Zhlovéku*, kateri *modroft najde* (DB 1584, I,318a)). Povedkovniško so opredeljene tudi naslednje pojavitve leksemov *greh* in *groza*: *nyh Krajlom bo pred tabo grosa* (DB 1584, II,75a); *steim on pak nas vuzhi, de supar Neuernike voiskouati nei samu na sebi kriuu ali greih* (DB 1578, **5b). Več razmišljanja je pred uvrstitvijo med povedkovnike terjala naslednja raba leksema *dobro*: *temuzh fo hodili po svoji lafni misli, inu kakòr se je nyh ferzu dobru sdélu* (DB 1584, II,31a) – *Sondern wandelten nach jrem eigen Rat / vnd nach jres bösen herten geduncken* (LB 1545, 1286).

2.6 Med značilnosti knjižnega jezika 16. stoletja spada tudi opazno pogosta raba veznika v medpovedni poziciji. Uzaveščenost te rabe veznikov navaja raziskovalca k upoštevanju širšega sobesedila, znotraj katerega se aktualna skladijska vloga in z njo besednovrstnost leksema pokaže jasneje, kot bi se, če bi jo skušal izluščiti zgolj na osnovi povedi, ki jo pričinja – torej iz preozkega sobesedilnega okvira. Na ta način se izogne začetni dilemi glede besednovrstnosti, ki se npr. pojavi v naslednjem zgledu: **Satu** je *njemu bila dana savesa tiga myru, de je on imèl Svetini inu timu folku naprej fstatici* (DB 1584, II,172a). Presojanje znotraj povedi odpira možnost razumevanja v prislovni in vezniški rabi. Netipičnost ene in druge spodbuja k nadaljnji analizi, pri kateri se dejanska funkcija razkrije šele ob pritegnitvi predhodne povedi, ki je: *Pinehas, Eleasarou Syn, je bil ta tretji v'takovi zhafti, taifti je ajfral v'Boshjim strahu, inu kadar je folk bil doli padèl, je on stal svèftu, tèrdnu inu ferzhnu, inu je Israela smyiril*.

2.7 Zelo zabrisana, težko prepoznavna in težko določljiva je meja med prislovi, členki in povedkovniki, zlasti v primerih, kadar gre za iz nemščine prevzete zveze, ki se v slovenski skladijski sistem niso vrasle. Tudi zaradi tega so s časovne razdalje težko prepoznavne. K pravilni besednovrstni opredelitvi posameznih rab navadno pripomore upoštevanje prevodne predloge, od koder je skladijska vloga prevzeta. Npr.: 1. *Ieft dobru k'njemu pojdem, onu pak k'meni ne pride* (DB 1584, I,174a); – *Jch werde wol zu jm fahren / Es kompt aber nicht wider zu mir* (LB 1545, 590) – *jaz pač pojdem k njemu, on pa se ne bo vmil k meni* (SP 1996, 376); 2. *Sakaj my je dobru moremo premozhi* (DB 1584, I,126b); 3. *Spet pak, fo tudi dobru potrebnishi inu reunishi Ludje bily, kakòr smo my* (DB 1584, II,+Iib) – *Widerumb sind wol dürfftiger vnd elender leute gewest* (LB 1545, 1162).

3 Besednovrstna razpoznavnost leksema se pogosto izgublja v primerih, ko se ta uporablja kot del besedne zveze, ki slovnicično vlogo uresničuje kot večdelna enota, npr. kot vezniška zveza. V sledečem zgledu izpričani *ništer* – *Bug se nepufty smiriti soffrouainem, inu spofy, temuzh spobulshainè tiga lebna, sdershainem negouih sapuuidi, steim sahualeinem sa negoue dobrute, inu steim vsmileinem zhes blishniga. Sicer imaiò ništer teim maine ti vunaini offri obilnu inu suefselim ferzem je dauati* (DJ 1575,146) – se ne ujema z nobenim od ustaljenih, besednovrstno

različnih načinov rabe, od katerih je vsak zase dokazljiv z uveljavljenimi tipičnimi zvezami. Občasna ohlapnost pri rabi ločil sicer opogumlja k svobodnejšemu segmentiranju odlomka in k iskanju rešitve v samostojnejši obravnavi *ništer* (**ništer, tem manje*). Toda prava rešitev se pokaže šele, ko je *ništer* razumljen in obravnavan kot del zveze *ništer tem manje*, ki je redke prevedek arhaične nemške zveze *nichts desto weniger, nichts desto minder*,⁵⁶ ta pa latinskega *nihilominus*. Zveza se uporablja tudi kot nadomestilo za druge, manj zastarele nemške veznike, pa tudi neodvisno od Lutrove prevodne predloge. Najpogosteje poudarja protivno vsebino sledečega stavka. Npr.: 1. *Kadar je pak Ionatanu letu selftvu bilu prifshlu, je on nifhter tem manje ta Grad oblegèl* (DB 1584, II,189a) – *DA aber Jonathe diese Botschaft kam / lies er nicht abe von der Belegerung* (LB 1545, 1882); 2. *GOSPVD, de bi se jeft lih hotèl ftabo praudati, taku ti vfaj praudo obdèrshifh: nifhter manje moram jeft s'tabo od praudè govoriti* (DB 1584, II,33b) – *HERR / WENN ICH GLEICH MIT DIR RECHTEN wort / so beheltestu doch recht / Dennoch mus ich vom Recht mit dir reden* (LB 1545, 1294) – *Ti, GOSPOD, imaš prav, kadar koli se pravdam s teboj, vendar bi o nekaterih sodbah rad govoril s teboj* (SP 1996, 560).

Primerjava z nemškim prevodnim zgledom, ki je pogosto namenjena le preverjanju razumevanja, je odkrila besednozvezni značaj številnih težje razumljivih mest. Kot dele ustaljenih besednih zvez (zaimenskih, prislovnih, predložnih, vezniških itd.) je npr. treba obravnavati *lih, dobro, dolgo, malo, veliko* itd. v naslednjih primerih: 1. *On se strahu shpota, inu se nevstrafshi, inu nebeshy pred mezhom. Kadar lih supàr njega Tull shvenkezhe* (DB 1584, I,278b (prav: 277b)) – *Es spottet der furcht vnd erschrickt nicht / vnd fleucht fur dem schwert nicht. Wenn gleich wider es klingt der Köcher / vnd glentzet beide spies vnd lantzen* (LB 1545, 960);⁵⁷ 2. *Ie bilu pak enu filnu bojovanje supèr Philifterje, kakòr dolgu je Saul shiu bil* (DB 1584, I,157a) – *Es war aber ein harter streit wider die Philister / so lange Saul lebet* (LB 1545, 533);⁵⁸ *Kuliku veliku vezh, kadar bi nyh zhiflu dopolnemu bilu?* (DB 1584, III,86b) – *Wie viel mehr wenn jr zal vol würde* (LB 1545, 2287). Nemška dvodelna vprašalnica *wie viel* je odpirala možnost kalkiranega pravajanja in zavestnega nadomeščanja z bolj udomačenimi nadomestili. Dalmatin je uporabil obe možnosti in še srednjo tretjo! Npr.: 1. *Kuliku pak veliku vezh bi ona bila ferrahntana, kada bi ta djanja inu della /.../ nebila pred rokami* (DB 1584, II,+IIa) – *Wie viel mehr solts verachtet werden / wo nicht mehr die Geschicht vnd That furhanden weren* (LB 1545, 1160); 2. *Kuliku si ti mojmu Gospudu dolshan?* (DB 1584, III,41a) – *Wie viel bistu meinem Hern schuldig?* (LB 1545, 2114).

Na besednovrstno specifičnost leksema *dobro*, ki se razkriva kot zgodovinski pojav, saj je današnji spekter rab ne potrjuje, opozarja dosledna pojavna omejenost na povezavo s *tako*: npr. *Sakaj onu se bo vidilu, de taki modri vfaj vmèrjo, taku*

⁵⁶ V Grimmu 1889, 722 je opozorjeno tudi na možnost pisave skupaj oz. na leksikalizirano rabo: *nichtsdestoweniger, nichtsdestominder*.

⁵⁷ V LG 1998, 1128 je leksem *wengleich* opredeljen kot veznik (Konjunktion) in pomensko razložen s sopomenskim izrazom *obwohl*.

⁵⁸ Npr.: *solang, solange* Konjunktion (LG 1998, 907).

dobru, kakòr ty nepametni inu norri konèz vsameo (DB 1584, I,291b) – *Denn man wird sehen / das solche Weisen doch sterben / So wol als die Thoren vnd Narren vmbkomen* (LB 1545, 1007) – *Saj vendar vidi: modri umirajo, skupaj izgineta norec in neumnež* (SP 1996, 820). Analiza izključuje prislovno in števnisko rabo, saj za eno in drugo manjka sobesedilnih potrdil, besednozvezna vpetost pa hkrati preprečuje, da bi se besednovrstna karakteristika tovrstne rabe leksema omejila na sicer najbolj verjetno členkovno vlogo. Primerjava je pokazala, da gre za prevodno prevzeto vezniško zvezo, ki se je zaradi pogoste rabe začela pojavljati tudi neodvisno od predloge. Kot del podobne, vendar člensko bogatejše in zato bolj zapletene vezniške zveze se pojavlja tudi malo: **Raunu kakòr ta, kir kazhe panuje, kadar je v'jeden nikomer se nesmili, taku malu kakòr ta, kateri s'divjo Svirino okuli hodi / .../ Taku tudi timu gre** (DB 1584, II,158a–158b) – **GLEICH als wenn ein schlangen Beschwerer gebissen wird / das jamert niemand / als wenig als das / so einer mit wilden Thieren vmbgehet / vnd von jnen zurissen wird** (LB 1545, 1769) – *Kdo bo pomiloval čarovnika, če ga piči kača, ali take, ki se približajo zverem?* (SP 1996, 1380).

3.1 Problem razmejčitve besednih zvez je dodatno zaostren na tistih besedilnih mestih, kjer prihaja do kopičenja medsebojno potencialno združljivih sestavin. Pravilno razmejevanje in povezovanje je mogoče le na osnovi dobrega poznavanja jezikovne realnosti, ki upošteva pogostnost pojavitev ter sobesedilno pogojene skladenjske posebnosti pojavljanja zvez. Prim. razdelek 2.4.3.

4 V prispevku je bila le okvirno in tipološko predstavljena osnovna problematika, s katero se srečujejo delavci, ki pripravljajo besednovrstni popis protestantskega besedja. Ustrezen prikaz posameznih besednih vrst je (tudi z ozirom na specifičnost besedja, uporabljanega v obdobju nastanka slovenskega knjižnega jezika ter z ozirom na tedaj aktualne besedilne zvrsti) terjal izoblikovanje številnih podrobnejših pravil, ki bi zlasti z vidika bogatitve slovaropisne teorije in prakse, posredno pa tudi jezikoslovne teorije nasploh zaslužila podrobnejši prikaz.

Navedenke

Bajec 1952 = Bajec, Anton, 1952, *Besedotvorje slovenskega jezika, II Izpeljava slovenskih pridevnikov, III Zloženke*, Ljubljana.

Bezljaj 1976 = Bezljaj, France, *Etimološki slovar slovenskega jezika I, A–J*, 1976, Ljubljana.

– – 1982 = Bezljaj, France, *Etimološki slovar slovenskega jezika II, K–O*, 1982, Ljubljana.

BH 1584 = Bohorič, Adam, 1584, *Arcticae horulae succifivae*, Wittenberg.

Biblia sacra 1994 = *Biblia sacra, iuxta Vulgatam versionem*, 1997, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft.

- Brižinski spomeniki*, Znanstvenokritična izdaja, 1992, Ljubljana, SAZU, ZRC SAZU (izd.), Slovenska knjiga (zal.).
- CW 1860 = Cigale, Matej, 1860, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, Laibach.
- DB 1578 = Dalmatin, Jurij, 1584, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana.
- 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584, *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*, Wittenberg; Faksimile, Ljubljana, 1968.
- DC 1585 = Dalmatin, Jurij, 1585, *TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS*, Wittenberg.
- DJ 1575 = Dalmatin, Jurij, 1575, *IESVS SIRAH*, Ljubljana.
- DPa 1576 = Dalmatin, Jurij, 1576, *PASSION*, Ljubljana.
- Duden 1998 = *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, 1998, 6., neu bearbeitete Auflage, Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, Dudenverlag.
- Gjurin 1984 = Gjurin, Velemir, 1984, Register 1584 kot slovaropisni dosežek, *Slavistična revija* 32/3, Ljubljana, 183–208.
- Grimm 1862 = Grimm, Jacob und Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch*, Dritter Band, E – Forſche, 1862, Leipzig.
- 1877 = Grimm, Jacob und Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch*, Vierten Bandes Zweite Abtheilung, H. I. J., 1877, Leipzig.
- 1889 = Grimm, Jacob und Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch*, Siebenter Band, N. O. P. Q., 1889, Leipzig.
- Hipolit (Janez Adam Geiger), 1711–1712, *Dictionarium trilingue Latino-germanico-slavonicum, Germanico-slavonico-latinum*, rokopis.
- JPo 1578 = Juričič, Jurij, 1578, *POSTILLA*, Ljubljana.
- KPo 1567 = Krelj, Sebastijan, 1567, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg.
- K-V 1680–1710 (1997) = Stabej, Jože, 1997, *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium latino-carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana, Založba ZRC.
- LB 1545 = Luther, Martin, 1545, *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*, Wittenberg, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1974.
- LG 1998 = *Langenscheidts Großwörterbuch, Deutsch als Fremdsprache*, 1998, Berlin und München, Langenscheidt KG.
- MB 1833 = Murko, Anton Janez, 1833, *Slovénſko-Némſhki in Némſhko-Slovénſki RÓZHNI BESÉDNIK*, I: *Slovénſko-Némſhki Dél*, II: *Deutsch-Slowenifcher Theil*, V'Grádzi.
- MD 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592, *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*, Graz.
- Merše 1995 = Merše, Majda, 1995, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1997 = Merše, Majda, 1997, Škrabčev prikaz protestantskega pravopisa, *Škrabčeva misel II*, Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica, 29–42.
- 2003 = Merše, Majda, 2003, Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih),

- Slavistična revija* 51, Posebna številka, Zbornik referatov za trinajsti mednarodni slavistični kongres, 81–103.
- Merše – Jakopin – Novak 1992 = Merše, Majda, Jakopin, Franc, Novak, France, 1992, Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov, *Slavistična revija* 40/4, 321–340.
- Merše – Novak – Premk 2001 = Merše, Majda, Novak, France, Premk, Francka, 2001, *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Poskusni snopič*, Ljubljana, ZRC SAZU.
- Mikhailov 1998 = Mikhailov, Nikolai, 1998, *Frühslowenische Sprachdenkmäler*, Die handschriftliche Periode der slovenischen Sprache (XIV Jh. bis 1550), *Studies in slavic and general linguistics* 26, Amsterdam – Atlanta, GA, Rodopi.
- 2001 = Mikhailov, Nikolai, 2001, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine*, Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550), Trst, Mladika.
- Miklošič 1876 = Miklosich, Franz, 1876, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Dritter Band: Wortbildungslehre, Wien.
- MTh 1603 = Megiser, Hieronymus, 1603, *Thefaurus Polyglottus*, Frankfurt.
- Novak 1981/82 = Novak, France, 1981/82, O delu za slovenski zgodovinski slovar na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, *Jezik in slovstvo* 27/1, 32–37.
- 2002 = Novak, France, 2002, Pomen raziskovanja besedja knjižnega jezika 16. stoletja za jezikoslovje, *Obdobja 18, Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, 181–199.
- Orožen 1986 = Orožen, Martina, 1986, Vprašanja sintaktične interference v Dalmatinovem prevodu Biblije 1584, *Slovenci v evropski reformaciji*, Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana, 105–123.
- PS I–II = Pleteršnik, Maks, 1894–1895, *Slovensko-nemški slovar* I (A–O), 1894, II (P–Ž), 1895, Ljubljana.
- Putanec 1979 = Putanec, Valentin, 1979, Mali diferencijalni hrvatsko-slovenski rječnici iz 1578, 1584 i 1592, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Knjiga XIX, Zagreb, 159–215.
- Ramovš 1924 = Ramovš, Fran, 1924, *Historična gramatika slovenskega jezika, II. Konzonantizem*, Ljubljana.
- 1952 = Ramovš, Fran, 1952, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Rigler 1964 = Rigler, Jakob, 1964, K' probleme akan'ja, *Voprosy jazykoznanija* 13/5, Moskva, 36–48; *Jakob Rigler, Zbrani spisi*, 2001, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 96–110.
- 1968 = Rigler, Jakob, 1968, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana, SAZU.
- Snoj 1997 = Snój, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Založba Mladinska knjiga.
- SP 1996 = *Sveto pismo stare in nove zaveze*, Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov, 1996, Ljubljana, Svetopisemska družba Slovenije.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, SAZU in ZRC SAZU (izd.), Založba ZRC.

- SSKJ I–V = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I (A–H, 1970), II (I–Na, 1975), III (Ne–Pren), IV (Preo–Š), V (T–Ž, 1991), Ljubljana, SAZU (izd.), DZS (zal.).
- Stabej, Jože, 1976, Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584, *Jurij Dalmatin, Biblia 1584, II. Teil: Abhandlungen*, München, 101–181.
- Striedter-Temps 1963 = Striedter-Temps, Hildegard, 1963, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wien.
- Škrabec 1881 (1994) = Škrabec, Stanislav, 1881, Opazke II., *Cvetje z vertov sv. Frančiška* 2 (1881), 11; *Jezikoslovna dela* 1 (1994), Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- 1895 (1994) = Škrabec, Stanislav, 1895, Valjavčev »Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku« in prihodnja slovenska slovnica, *Cvetje z vertov sv. Frančiška* 14 (1895), 10; *Jezikoslovna dela* 3 (1995), Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- 1918 (1994) = Škrabec, Stanislav, 1918, *Jezikoslovna dela* 1/3; *Jezikoslovna dela* 1 (1994), Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- TC 1550 = Trubar, Primož, 1550, *Catechismus In der Windischenn Sprach*, Tübingen.
- TC 1575 = Trubar, Primož, 1575, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen.
- TO 1564 = Trubar, Primož, 1564, *CERKOVNA ORDNINGA*, Tübingen.
- Toporišič 1992a = Toporišič, Jože, 1992a, *Besednjak, Stiški rokopis, Študije*, Ljubljana, Slovenska knjiga, 32–40.
- 1992b = Toporišič, Jože, 1992b, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- 2000 = Toporišič, Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, Četrta, prenovljena in razširjena izdaja, Maribor, Založba Obzorja Maribor.
- TPo 1595 = Trubar, Primož, 1595, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen.
- TT 1557 = Trubar, Primož, 1557, *TA PERVIDEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen.
- 1581–82 = Trubar, Primož, 1581–1582, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen.
- Wiesthaler 1993 = Wiesthaler, Fran, 1993, *Latinsko-slovenski slovar*, A–Col, Ljubljana, Založba Kres.
- Listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

**Part-of-Speech and Other Grammatical Issues Concerning the Vocabulary
of the 16th Century Slovene Protestant Writers**
Summary

The members of the Section for the history of the Slovene language at the Fran Ramovš institute of the Slovene language are working an ongoing project concerned with the preparation of a register of all parts of speech that occur in the entire corpus of 50 preserved works by the 16th century Slovene Protestant writers. This register is indispensable as a foundation for further dictionary treatment of the Protestant vocabulary. Its purpose is to show the richness of the 16th century Slovene vocabulary, while the information on sources it draws attention to widespread usage of lexical units. This register will be a source of reliable data, based on both demanding and time-consuming expert analysis of the entire corpus material. As such it will provide answers about the first occurrence of individual lexical units in written Slovene, or it will at least enable reliable conclusions on this issue (together with previously known facts and other sources) – even before the publication of the dictionary itself. The idea of a register has been developing throughout the excerption of Dalmatin's Bible of 1584 which is the most extensive Protestant text. Dalmatin's consideration of Luther's Bible as the first example of translation has enabled a comparison, which has been of great help in solving problems of morphologically and semantically opaque words and phrases, as well as for identifying those fixed phrases which reflect foreign syntactic patterns.

Typical problems, which arise in the context of part-of-speech and grammatical determination of lexemes and which have to be solved on daily basis, are related to the determination of dictionary entries, especially with the reconstruction of the base forms of inflected words, with the determination of the standard paradigm (e.g. farao faraona, nardus narda, etc.), by taking into account different degrees to which loanwords have been adapted to Slovene, with the influence of context on various phonetic realizations, with the presentation of phrases mirroring foreign word-formation and syntactic patterns (e.g. kjeen, koliko veliko, ništer tem manje), with the identification and presentation of topical homonymy, which is much broader than one would expect, since it includes instances from Slovene and foreign language history (for the loanwords), etc.